

РОЗДІЛ I

Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики

УДК 339.924

Антон Філіпенко,
Валентина Філіпенко

Теорія міжнародної економічної інтеграції

У статті проаналізовано міжнародні інтеграційні процеси на чотирьох рівнях: глобальному, георегіональному, національному та на рівні фірми. Обґрунтовано взаємозалежність між процесами глобалізації та глобальною інтеграцією. Досліджено діяльність багатонаціональних компаній, які посилюють інтеграційні процеси. Регіональну міжнародну економічну інтеграцію розглянуто в межах трьох основних наукових шкіл сучасної економічної думки (ринкової, ринково-інституційної, структуралістської) й альтернативних концепцій. Регіональну економічну інтеграцію проаналізовано на основі використання двох методів – інституційного й функціонального. Доведено, що теоретичні підходи до розвитку інтеграційних процесів набувають особливої актуальності.

Ключові слова: глобальна (планетарна) інтеграція, національна економічна інтеграція, інтеграція на рівні фірми, позитивна й негативна інтеграція, ринкова, ринково-інституційна, структурна (структуралістська) школа, інституційний і функціональний методи.

Постановка наукової проблеми та її значення. Теоретичні підходи до аналізу проблем розвитку міжнародної економічної інтеграції були й залишаються в центрі уваги науковців. Це пов'язано з розвитком цивілізаційних процесів, змінами в технологічних, інформаційних, організаційно-структурних зв'язках між країнами, особливо в епоху сучасної глобалізації. Теоретичні доктрини дають змогу не тільки глибше зрозуміти сутність явища чи проблеми, але й знайти правильні підходи до їх практичної реалізації в господарській діяльності країн. Практика свідчить, що на будь-яких рівнях розвитку міжнародної економічної інтеграції її суб'єкти користуються інтеграційними перевагами для підвищення конкурентоспроможності своїх товарів (послуг), нарощування економічного потенціалу. Осмислення теоретичних підходів до розвитку процесів міжнародної економічної інтеграції суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності дає їм змогу зрозуміти новітні тенденції розвитку сучасних глобалізаційно-цивілізаційних трансформацій, що впливають на їхній економічний стан, і прийняти правильне рішення у своїй практичній діяльності.

Водночас основи теоретичних досліджень цієї проблеми дають можливість країнам, які стали на шлях інтеграції, використати можливості вибору форм та механізмів взаємодії їхніх економік у регіональних угрупованнях. Теоретичні дослідження міжнародної економічної інтеграції збігаються із сучасними потребами України, економіка якої перебуває в зоні дії силових ліній двох головних «гравітаційних полів» – Європейського Союзу та СНД.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питання теорії міжнародної економічної інтеграції ґрунтовно представлені в економічних доробках представників західної економічної думки, серед яких – Б. Балаша (B. Balassa), П. Робсон (P. Robson), Дж. Вінер (J. Viner), В. Репке (W. Ripke), Р. Коуз (R. Coase), Д. Норт (D. North), Т. Веблен (T. Veblen), П. Стритен (P. Streeten), Р. Сенюелд (R. Sannald), С. К. Шмидт (S. K. Schmidt), Х. Джагер (H. Jager), К. Джемпа (C. Jerpa), М. Йованович (M. Jovanovic). Плідно працюють над цією проблематикою також вітчизняні й російські вчені, зокрема В. Сіденко, В. Чужиков, О. Шнирков, Б. Хейфец, А. Лібман, С. Беренда та ін. Водночас практика поширення

міжнародних інтеграційних процесів вимагає подальшого теоретичного дослідження сучасних змін і тенденцій в організації та функціонуванні інтеграційних угруповань.

Мета статті – дослідження теоретичних підходів до розвитку регіональних інтеграційних процесів й обґрунтування їх основних рівнів. Для досягнення зазначеної мети досліджено чотири рівні формування та розширення міжнародних інтеграційних процесів, визначено наукові школи сучасної економічної думки й підходи їхніх представників до проблем регіональної економічної інтеграції, виокремлено методи економічної інтеграції, розкрито взаємозв'язок теорії та практики реалізації теоретичних доктрин на прикладі діяльності ЄС і СНД.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Традиційно міжнародну економічну інтеграцію розглядали крізь призму утворення регіональних економічних об'єднань. Цей підхід превалує й нині, що цілком природно з огляду на актуальність та порівнянню новизну проблематики. Однак останнім часом у наукових публікаціях спостерігається розширене трактування міжнародних інтеграційних процесів, яке включає в себе чотири рівні: глобальний, георегіональний, національний і рівень фірми (ТНК) [15, с. 243–263; 9, с. 180–187]. Зважаючи на неможливість в одній статті розглянути всі складові частини такого підходу до міжнародних інтеграційних процесів, обмежимося короткою характеристикою нових компонентів, а саме: глобального, національного та рівня фірми. Глобальна (планетарна) інтеграція безпосередньо пов'язується з поглибленням і диверсифікацією економічної глобалізації, її фінансово-інвестиційних та виробничо-технологічних аспектів, із формуванням глобальних мереж – вартісних, продуктових, інноваційних, корпоративних, збутових, регуляторних й ін. На цій основі посилюється економічна єдність світу, зростають його цілісність, структурна взаємозалежність елементів, більшою мірою проявляється якісна гомогенність. Відбувається переплетення процесів глобалізації та глобальної інтеграції, тому актуальним питанням сьогодення є наукове обґрунтування оптимальних форм, адекватних національних і міжнародних інституцій та гармонійних механізмів реалізації процесів інтеграції на глобальному рівні. Важливого значення також набуває вибір стратегії інтеграційного й національного економічного розвитку країн, ураховуючи нерівномірність їх забезпечення природними, виробничими, фінансовими ресурсами та людським капіталом. Глобальна інтеграція, її сценарії розвитку, прогнози й стратегії тісно пов'язані з процесами глобалізації, що відбуватимуться в наступні десятиліття за умов формування основ ноосферно-космічної цивілізації.

Національна економічна інтеграція розвивається в процесі становлення національних держав (XVIII–XIX ст. – країни Західної Європи, США, Японія та ін.). У кінці XX ст., унаслідок розпаду СРСР, у Югославії також відбуваються процеси національної економічної інтеграції, формування цілісних господарських комплексів. Вони включають у себе розвиток поділу й кооперації праці між територіями та галузями економіки, запровадження національних грошових одиниць, створення власної інституційно-економічної інфраструктури (банківської й фінансової систем, економічного законодавства, оформлення митної території тощо). Як показує практика, у тому числі вітчизняна, ці процеси відбуваються доволі складно та потребують часу й застосування еволюційного підходу при їхньому вирішенні.

У рамках багатонаціональних компаній (БНК) проходить горизонтальна та вертикальна інтеграція. Одна з найвизначніших рис системи багатонаціональних компаній – це стрімкий розвиток зв'язків між філіями, оскільки керівництво материнської компанії намагається вдосконалити функціонування всієї системи. Менеджери освоюють світові ринки для товарів компанії й працюють над налагодженням зв'язків між філіями на регіональному та глобальному рівнях, щоб скористатися подібністю національних ринків, ефектом масштабу й міжнародною спеціалізацією. Унаслідок цього система БНК стає більш інтегрованою у виробництві, маркетинговій діяльності, фінансових та наукових дослідженнях і розробках й управлінні.

Деякі зовнішні обмеження можуть стримувати інтеграцію цієї системи, а материнська компанія до того ж стикається із внутрішніми обмеженнями, такими як вітчизняна орієнтація більшості менеджерів. Зовнішні обмеження охоплюють усі бар'єри в міжнародній торгівлі та розрахунках. Найвагоміші з них – це обмеження уряду на потоки послуг, товарів і поточних платежів. Коли торговельні обмеження жорсткі, вони забороняють товарний обіг між філіями. До того ж непевність щодо можливих урядових акцій і нестабільність політичних умов у деяких країнах можуть суттєво посилити ризик незалежності філій.

Унаслідок зовнішніх та внутрішніх обмежень материнській компанії рідко вдається спрямувати процес інтеграції своєї системи до логічного завершення. Тому інтеграція найчастіше часткова й стосується тільки деяких регіонів, а не світу в цілому, або кількох, а не всіх товарів. Багато материнських компаній, зокрема, неохоче інтегрують роботу філій у країнах, що розвиваються, унаслідок обмежень і політичної нестабільності в цих країнах.

Отже, система багатонаціональних компаній функціонує як міжнародний перерозподільний фактор і для товарів, і для послуг. І хоча схема цих потоків залежить від стратегії материнської компанії та різних обмежень, материнська компанія – це єдине джерело певних видів послуг (зокрема управління всією системою) і, звичайно, основне джерело капіталу й технології. Але, як відомо, материнська компанія може також ініціювати потоки виробничих факторів (як і товарів) між філіями в різних країнах і від них – назад до себе. Отже, система багатонаціональних компаній відтворює на мікрорівні міжнародну економічну систему торгівлі та руху виробничих факторів між національними економіками.

Як уже зазначалося раніше, система багатонаціональних компаній породжує безліч міжнародних потоків продукції всередині системи. Цей внутривиробничий обіг продукції є прямим наслідком рішень керівництва материнської компанії, які стосуються трьох стратегічних питань, а саме: де у світі розміщені ринки для нашої кінцевої продукції; де варто розміщувати виробничі потужності для постачання цих ринків; де й від кого потрібно отримувати ресурси (сировину, деталі, вузли, комплектуючі вироби, основне устаткування)?

Правління материнської компанії має вирішити для кожного національного ринку: виробляти на цьому ринку чи експортувати на нього з виробничої бази, розміщеної в іншій країні? Для кожної виробничої філії теж потрібне розв'язання питання правління материнської компанії: виробляти чи купувати необхідні виробничі ресурси? Якщо буде рішення виробляти їх, тоді керівництво повинне далі вирішити, виробляти їх у цій же країні чи отримувати з філії в іншій країні. Якщо материнська компанія здійснює глобальну стратегію, ці рішення приведуть до створення певного ступеня інтеграційної системи в маркетинговій діяльності або виробництві, або в обох сферах.

На рис. 1 показано схему внутривиробничого переміщення продукції внаслідок високого ступеня інтеграції у виробництві кінцевих продуктів. Замість того, щоб материнська компанія (P) та кожна закордонна (A) виробляла повний асортимент продукції, правління материнської компанії створює певну модель спеціалізації між ними, ураховуючи розміри компаній і набір послуг, наявних у кожній країні розташування (уключаючи й країну базування); витрати на зберігання, навантажувально-розвантажувальні роботи, транспортування; обмеження, накладені імпортерними митами, квотами та іншими торговельними бар'єрами. Переміщення кінцевої продукції між ними (філіями) і материнською компанією дає змогу системі ТНК забезпечувати повний асортимент товарів на ринку кожної країни нижчої вартості або вищої якості, порівняно з тією ситуацією, коли ці товари повністю виготовлено кожною філією.

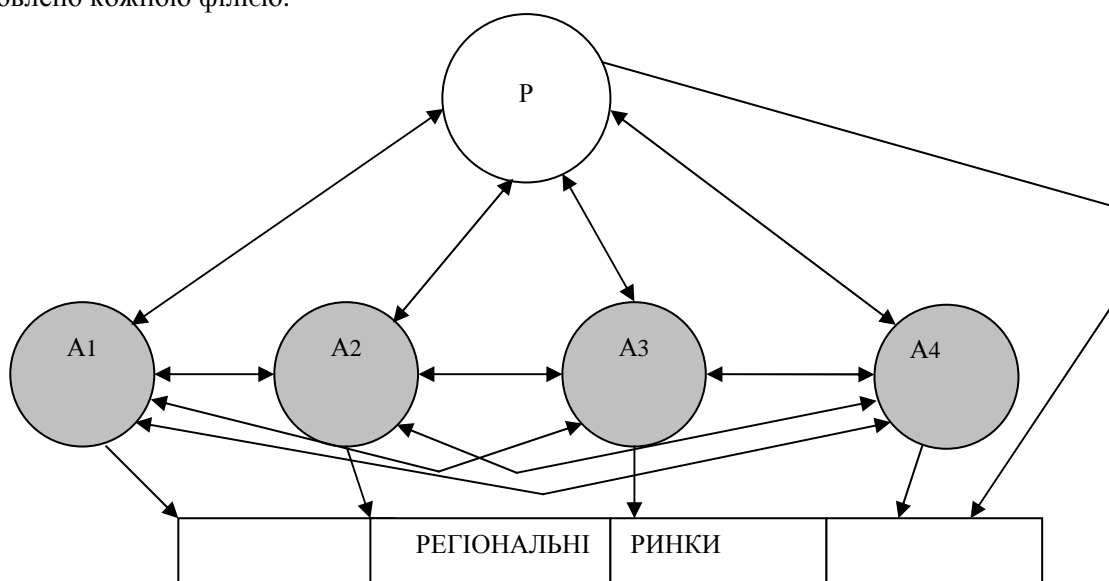

Рис. 1. Переміщення продукції в межах системи ТНК: горизонтальна інтеграція

Горизонтальна інтеграція

Крім того, материнській компанії та кожній філії визначено більш придатний регіональний ринок. Наприклад, французька філія (A_1) обслуговує всі ринки в Європейському Союзі, мексиканська (A_2) – усі ринки в Латинській Америці й т. ін. Отже, материнська компанія та філії експортують кінцеву продукцію на багатонаціональні регіональні ринки й одночасно беруть участь у внутрішньофірмовій торгівлі. Цей багаторинковий підхід може стати основою для отримання додаткової вигоди, крім економії на спеціалізації та масштабі виробництва. Міжнародна стандартизація продукції в системі ТНК дає змогу застосовувати однакову маркетингову політику (особливо з погляду видатків) до ринків багатьох країн. Наприклад, видатки на рекламу можна поділити на сотні ринків. Виходячи з попиту, стандартизація продукції (у тому числі однаковий асортимент продукції, торговельні марки, фірмові знаки, пакування – спільні для всіх учасників системи) сприяють створенню іміджу світового рівня, що збільшує попит по всьому світу. Отже, багатонаціональні компанії можуть також користатися з переваг комунікаційних зв'язків поміж споживачами (у тому числі й виробничими) у різних країнах.

Вертикальна інтеграція

Вертикальна інтеграція у виробництві також веде до руху продукції в межах системи багатонаціональних компаній. Вертикальна інтеграція виникає тоді, коли виробник вирішує виробляти щонайменше кілька проміжних виробів, необхідних для виробництва кінцевої продукції. Як крайність, вертикальна інтеграція може дійти до добування корисних копалин, але для більшості виробників (крім галузей важкої промисловості, таких як сталеплавильна, хімічна, нафтопереробна) це не йде далі виробництва певних деталей та вузлів, із яких складаються кінцеві вироби. Вертикальна інтеграція стає міжнародною тоді, коли система ТНК виробляє сировину, комплектуючі вироби або інші компоненти в одній чи більше компаній-учасниць (у тому числі в материнській компанії) для використання у виробництві компаній-учасниць в інших країнах.

На рис. 2 показано одну зі схем внутрішньофірмового обігу продукції, яка є наслідком вертикальної інтеграції у виробництві. Материнська компанія (P) передає проміжну продукцію філіям A_2 , A_3 , A_4 для виробничого споживання. Водночас A_1 виробляє компонент, який передається до A_4 , а A_2 та A_3 також виробляють матеріали для A_4 .

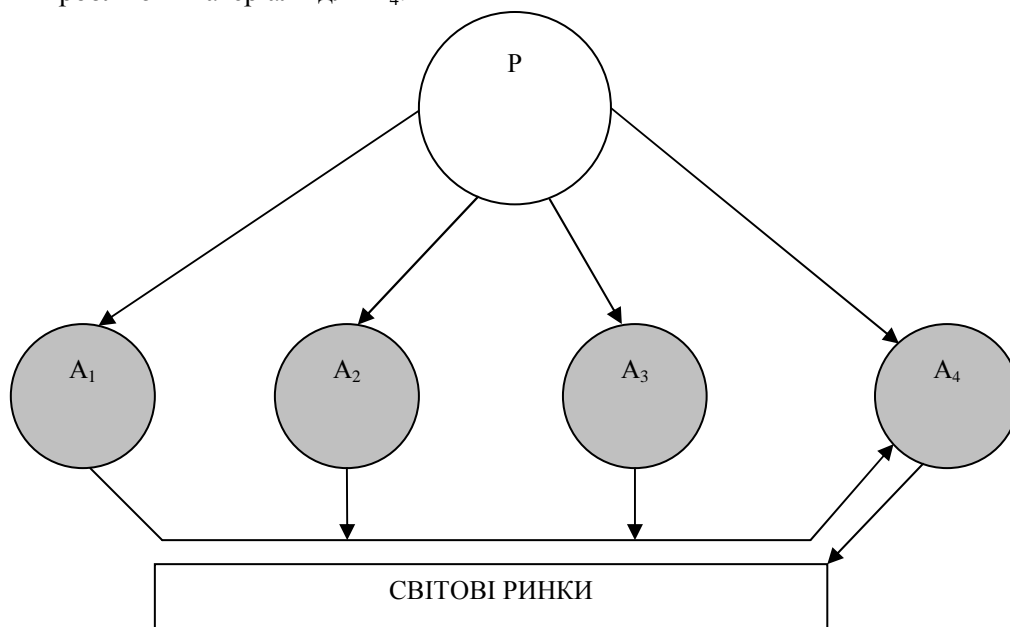

Рис. 2. Переміщення продукції в межах системи ТНК: горизонтальна інтеграція

Згодом A_4 використовує всі ці складники для виробництва кінцевого продукту, який продається на ринках, поширених по всьому світу.

Як і у випадку горизонтальної інтеграції, вертикальна інтеграція надає системі БНК можливість отримувати переваги від міжнародної спеціалізації та отримувати доходи. Класичним прикладом

вертикальної інтеграції в глобальному масштабі є провідні нафтові компанії, чії філії (розміщені в країнах, що розвиваються) постачать сиру нафту до переробних філій (розміщених здебільшого в розвинених країнах), які, зі свого боку, перевозять рафіновані продукти до збутових філій на продаж по всьому світу.

Теоретичні основи аналізу регіональних міжнародних інтеграційних процесів були закладені в роботах де Бірса (1941), Вінера та Байє (1950), які сформулювали теорію митних союзів. Найповніше її обґрунтував Вінер у праці «Питання митного союзу» [16].

Слід зазначити, що до проблематики митних союзів зверталися також основоположники сучасної економічної науки. А. Сміт, Д. Рікардо, Мак Куллох, аналізуючи Месенську угоду 1703 р. між Англією та Португалією про взаємні торговельні преференції, оцінили її як таку, що підриває основи вільної торгівлі [10, с. 5]. Загалом у 1818–1924 рр. засновано 16 митних союзів. Їхні різноманітні аспекти розглядали Ліст (1885), Грегорі (1921), Габерлер (1936), Джонсон, Купер, Массел (1965), О'брайєн (1976) й ін. Завважимо, що роботи з теорії митних союзів, починаючи з 50-х рр. XX ст., були тісно пов'язані з міжнародною економічною інтеграцією.

Існує декілька визначень інтеграції, сформульованих різними науковими школами сучасної економічної думки (ринкова, ринково-інституційна, структурна (структуралістська)).

Ринкова школа виходить із відомого постулату про те, що ринок – найкращий регулятор економіки, який не можна замінити жодними штучними механізмами з боку держави (принцип *Laissez-faire*).

На ранніх етапах дослідження інтеграційних процесів міжнародна економічна інтеграція навіть ототожнювалася з торговельною та платіжною лібералізацією. Відомий французький економіст М. Алле писав, що «багатосторонньо прийнятними правилами для тісної економічної інтеграції між демократичними суспільствами є правило вільного ринку» [5, с. 8]. Німецький автор В. Рьопке вбачав у європейській інтеграції не що інше, як спробу виправити становище, що склалося після 1914 р., коли було зруйновано інтеграцію національних економік [11, с. 500].

М. Гальперін категорично заперечує будь-яке регіональне планування розвитку та субсидування з метою реконверсії промисловості, але обстоює відповідальність держави за інвестиційні рішення в певних галузях.

Отже, суть концепції ринкової школи полягає в тому, що в інтегрованому господарському просторі повинні виконуватися такі самі умови для руху факторів виробництва, що й у національній ринковій системі. У єдиному господарському просторі декількох країн забезпечуються конкуренція й повна свобода для дії ринкових сил. Міжнародна економічна інтеграція в такому разі вважається тим глибшою, чим вільнішою є дія ринкових сил та чим менший регулювальний вплив держави. Інший напрям сучасного неолібералізму отримав назву ринково-інституційного.¹ Його представники намагаються знайти компроміс між ринковими та державними регулятивними механізмами міжнародної економічної інтеграції. На думку представників цієї школи, інтеграція є втіленням певної єдності економічних і політико-правових аспектів. На відміну від представників ринкової школи, інституціоналісти визнають, що інтеграція національних господарств не може бути досягнута одними лише ринковими методами.

Б. Балаша вбачає початок інтеграції в акціях урядів, які усувають дискримінацію. Він пропонує розрізняти інтеграцію та звичайне співробітництво. «Ця різниця, – зазначає науковець, – є не якісною, а кількісною. В той час, як співробітництво включає дії, що мають за мету зменшення дискримінації, процес економічної інтеграції полягає в засобах, які тягнуть за собою пригнічення тих чи інших форм дискримінації. Наприклад, міжнародні угоди про торгівлю політику стосуються галузі співробітництва, тоді як усунення існуючих бар'єрів – інтеграції» [5, с. 2].

Автори словника Європейського Союзу розрізняють позитивну й негативну інтеграції. Остання передбачає усунення перешкод на шляху вільного руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили, тобто вона є процесом усунення перепон на шляху утворення спільного ринку. Як така, негативна інтеграція також використовується для дослідження змін у політиці уряду, яка лібералізує діяльність ринкових сил із метою економічної інтеграції: уряд може бути змушений відмовитися від певного політичного інструменту, якщо він несумісний із членством у спільному ринку. Загалом негативна

¹ Інституційна парадигма в економічній науці обґрунтована ще в XIX ст. американським економістом Т. Вебленом. У XX ст. найбільший внесок в інституційну економіку зробили Р. Коуз, Д. Норт та ін.

інтеграція не містить у собі значних суперечностей, оскільки, посилюючи роль ринкових сил, вона передбачає перспективу зростання добробуту внаслідок оптимізації розміщення ресурсів.

Але одного процесу негативної інтеграції недостатньо для утворення спільного ринку. Реальна економіка управляється за допомогою широкого кола правил, норм та інших інструментів урядової політики, які в сукупності складають суттєву перешкоду міжнародній економічній інтеграції (національні санітарні норми, преференційні державні закупівлі, промислова політика, а також національна система оподаткування й субсидій). Необхідність гармонізувати ці політики та розробити спільний підхід виникає тому, що в іншому випадку це підриває основи вільної та чесної конкуренції в митному союзі. Отже, виникає об'єктивна потреба в позитивній інтеграції, за якої гармонізація відповідних національних політик необхідна для ефективного функціонування спільного ринку [14, с. 112].

Отже, ринково-інституційна школа робить акцент на заходах, спрямованих на усунення дискримінації у взаємному співробітництві та відновлення в переважних правах ринкового механізму регулювання економічних процесів і передбачає мінімальне державне втручання у сферу міжнародної господарської інтеграції.

Ще в середині 60-х рр. деякі французькі, англійські та італійські економісти піддали критиці неоліберальні підходи до економічної інтеграції й запропонували інші моделі, що називаються структурною школою.

Погляди її представників суттєво відрізняються один від одного. Однак є те, що їх об'єднує: перше, надто критична позиція щодо традиційної теорії міжнародної торгівлі й, по-друге, прагнення виявити структурний аспект інтеграційного процесу.

Для представників структурної школи справжня інтеграція – це дещо більше, ніж просто об'єднання декількох національних господарств. Вона можлива лише на стадії економічного союзу, коли відбувається взаємопроникнення національних господарств, що є невід'ємною частиною процесу зміни їхньої структури, який є невідворотним.

Головною проблемою регіональної інтеграції, на думку представників цієї школи, є визначення оптимального співвідношення національних програм господарської політики із забезпеченням вигод, що є наслідком міжнародного співробітництва. На відміну від ринкових позицій, акцент зроблено на позитивній інтеграції, тобто на узгодженні тих чи інших галузей економічної й соціальної політики між урядами країн, що беруть участь в об'єднанні. «Під інтеграцією, – відзначає П. Стріттен, – слід розуміти спільну політику зайнятості, спільну монетарну та фіскальну політику, а також спільну антимонопольну політику» [13, с. 16–17].

Інакше кажучи, для повної інтеграції важливе не стільки забезпечення абсолютної свободи руху товарів і факторів виробництва, тобто свобода дії ринкового механізму, скільки координація економічної політики держав, що мають за мету пом'якшити нерівномірність економічного розвитку окремих країн інтеграційного комплексу й окремих регіонів усередині цих країн, а також забезпечити усталеність національних платіжних балансів.

Вищою можливою межею регіональної економічної інтеграції, відповідно до цієї концепції, повинна бути раціональна господарська структура всього регіону, що інтегрується та ґрунтується на оптимальній економічній політиці.

Представники цього напрямку розглядають економічну інтеграцію як глибинний процес структурних перетворень в економіці країн, що інтегруються, завдяки котрим повинні виникнути оптимально збалансовані в територіально-економічному та соціальному сенсі господарства. Отже, ідеться про своєрідну зміну системи: інтегрування повинно являти собою не просто суму національних економік, а якусь нову якість, більш досконалий господарський організм.

У межах наявних наукових шкіл виникли й альтернативні концепції міжнародної економічної інтеграції. Вони диференціюються залежно від цілей, змісту та часу протікання інтеграційного процесу. На цій основі розглядаються моделі двошвидкісної й багатошвидкісної Європи. Ураховується той факт, що учасники інтеграції, проголосивши спільні цілі, можуть унаслідок різних стартових умов затратити неоднакову кількість часу для їх досягнення. Прикладами різношвидкісної інтеграції є Маастрихтські угоди (1992 р.) про критерії конвергенції щодо створення єдиного внутрішнього ринку ЄС та Європейського валютного союзу.

У СНД інші швидкості проявляються у формуванні союзу Росія–Білорусь. Рівень інтеграції в Євразійському економічному співтоваристві (ЄврАзЕС) й у митному союзі (Росія–Білорусь–Казахстан) також відрізняється від аналогічних процесів у СНД.

Із багатшвидкісною інтеграцією кореспондується теорія концентричних кіл [8, с. 53–54]. За цією концепцією формується високоінтегроване ядро країн, які складають перше коло, а друге коло створюють менш інтегровані країни. Ця концепція часто пов'язується з великим розширенням ЄС (2004 р.). Подібні процеси можуть відбуватися також у зв'язку з проголошеними адміністрацією США планами створення в майбутньому Всеамериканської зони вільної торгівлі, яка б об'єднувала північ і південь континенту.

Концепція гнучкої геометрії чи селективної інтеграції надає можливість членам об'єднання та третім країнам, залежно від політичних й економічних обставин, брати участь лише в окремих інтеграційних заходах. На такій основі країни Центральної та Східної Європи співпрацюють із Європейським інвестиційним банком, розвивається кооперація між Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ) і ЄС тощо.

Близькою до попередньої є концепція часткового членства, яка не вимагає від учасників беззаперечної участі у всеохоплюючій інтеграції. Цей підхід передбачав можливість участі країн в окремих сферах, наприклад спільна зовнішня чи оборонна політика. Зазначена концепція переформується з популярною в першій половині 50-х рр. ХХ ст. теорією секторальної інтеграції М. Шумана, за ініціативи якого створено Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВУС), та Євратом, які пізніше приєдналися до Європейської економічної спільноти [13, с. 12].

Як бачимо, теоретичні доктрини міжнародної економічної інтеграції передбачають можливість маневру з боку окремих країн щодо вибору форм, глибини, механізмів взаємодії їхніх економік у регіональних угрупованнях. Такі теоретичні висновки збігаються із сучасними потребами України, економіка якої перебуває в зоні дії силових ліній двох головних «гравітаційних полів» – Європейського Союзу та СНД. Усвідомлення цієї геополітичної й гео економічної реальності, її детермінованості сукупністю історичних, економічних, етнічних, психологічних та інших чинників спонукає до пошуку нетривіальних підходів щодо інтеграції України до Європейського економічного простору.

Із технічної точки зору країни можуть схвалити рішення про підписання будь-якої угоди. Наприклад, Римський договір спочатку визначав метою Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) спільний ринок, а з ратифікацією Договору про Європейський Союз (Маастрихтський договір) метою ЄС визначено встановлення економічного й валютного союзу, тобто фактично це рух до повної економічної інтеграції. Натомість Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ) та Північноамериканська асоціація вільної торгівлі (НАФТА) є прикладами зони вільної торгівлі, а у випадку НАФТА чітко зафіксовано, що цей договір не розширюватиметься. Однак на практиці дуже складно затримати процес інтеграції на певному етапі, адже вона має власні внутрішні рушійні сили, які підштовхують країни до розширення початкових цілей, особливо коли йдеться про «вищі» форми інтеграції. Наприклад, гармонізація багатьох інструментів торговельної політики, яка необхідна при митному союзу, може викликати більш значне скорочення національних політичних повноважень (а відтак і суверенітету), ніж за умов зони вільної торгівлі. Якщо ми рухатимемося від митного союзу до спільного ринку, тоді на рівні окремих країн буде задіяно ще більше інструментів економічної політики. Наприклад, контроль за рухом капіталу несумісний із «чотирма свободами», які визначає спільний ринок. У разі усунення цього контролю підтримання стабільності валютного курсу потребуватиме більшого зближення монетарних політик країн-учасниць.

У світовій практиці використовуються два основні методи здійснення всіх типів міжнародної економічної інтеграції. За першим інтеграція розпочинається, розвивається й поглиблюється інституційними, адміністративними заходами та акціями. Другий метод ґрунтується на принципах лібералізації економіки й зовнішньої торгівлі, яка лімітує адміністративні заходи на основі багатосторонньої угоди та забезпечує вільний обмін товарами між країнами у великому ринковому просторі згідно з вимогами закону попиту та пропозиції.

Відповідно до свого внутрішнього змісту й інструментарію, перший метод дістав назву інституціонального, а другий – функціонального [6, с. 84].

Слід підкреслити, що в реальній інтеграційній практиці взаємодіють і переплітаються обидва зазначені методи та відповідні інструменти, а їх співвідношення залежить від форми (стану) інтеграції й регіону, у якому відбуваються інтеграційні процеси.

Уважається, що необхідні умови для застосування функціональних інструментів існували у світовій економіці в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., коли діяла система золотого стандарту, відбу-

валася вільна конвертація валют та міжнародна мобільність факторів виробництва. Відомо також, що ця система поширювалася лише на групу розвинутих країн. Серед ліберальних механізмів й інструментів інтеграції можна назвати такі: вищий реальний дохід (і, відповідно, темпи зростання); більша рівність можливостей та доходів; збільшення свободи вибору [13, с. 15].

Якщо ж проаналізувати сучасні інтеграційні процеси у двох регіональних економічних об'єднаннях – ЄС і СНД, то можна стверджувати, що в останньому переважає інституціональний метод. У ЄС інтеграційна політика здійснюється на основі поєднання обох методів – інституціонального й функціонального. У більшості інтеграційних об'єднань світу також відбувається поєднання в співвідношеннях вищезначених методів. Можна сказати, що в чистому вигляді функціональний метод застосовується лише в інтеграційних процесах північно-американського субконтиненту – НАФТА.

Інтеграційні методи вимагають гармонізації, координації та уніфікації економічної й соціальної політики [10, с. 57]. Вони притаманні насамперед регіональним формам міжнародної економічної інтеграції. Гармонізація передбачає, з одного боку, збереження важелів контролю держави за економічними процесами, а з іншого – потребує адаптації національного законодавства до спільно вироблених нормативно-правових принципів. У реальній практиці інтеграції гармонізація має три головних виміри. По-перше, вона означає створення перерозподільного механізму через запровадження системи трансфертів за допомогою різноманітних фондів. Так, у ЄС організовано Європейський соціальний фонд, Європейський інвестиційний банк, Європейський фонд гарантування аграрного розвитку, Європейський фонд регіонального розвитку та ін. [8, с. 51]. По-друге, гармонізація всередині інтеграційної спільноти призводить до відповідного зниження її рівня з третіми країнами. По-третє, зосередження перерозподілу в інтеграційному об'єднанні сприяє процесу централізації.

Гармонізація й централізація виправдані до тієї міри, до якої вони врівноважують розподіл та споживання суспільних благ у межах інтеграційного об'єднання. Крім того, ці процеси чутливі до конкурентної політики в Європейському Союзі, мета якої – зміцнення ринкового середовища в інтеграційному просторі.

Координація означає добровільне узгодження тих чи інших сфер економічної політики. Уніфікація здійснюється на вищих рівнях економічної інтеграції. Зокрема, у Європейському Союзі сьогодні вона охоплює монетарну політику.

Методи та інструменти міжнародної економічної інтеграції не залишаються незмінними. Вони трансформуються в процесі поглиблення й диверсифікації інтеграційних утворень. Зокрема, останнім часом у науковій літературі обговорюються такі поняття, як неофункціоналізм, що передбачає підвищення ролі національних урядів у процесі інтеграційного об'єднання, і неоінституціоналізм, коли інтеграційні проблеми розв'язуються на наднаціональному рівні через узгодження та розробку спільної економічної політики [16, с. 31–32].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Регіональна міжнародна економічна інтеграція на сучасному етапі – це всезростаючий фактор світового господарства, що розвивається одночасно з інтеграцією окремих національних економік, інтеграцією в межах ТНК та глобальною економічною інтеграцією. Напрямами подальших досліджень можуть стати аналіз співвідношення між глобальними та локальними інтеграційними процесами, проблеми оптимальних розмірів і масштабів міжнародних інтеграційних об'єднань, механізми та сценарії інтеграції нових членів до розвинутих інтеграційних утворень.

Джерела та література

1. Беренда С. В. Еволюція економічної інтеграції в країнах Європи : монографія / С. В. Беренда. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. – 168 с.
2. Колодко Гжегож В. Мир в движении / Г. В. Колодко ; пер. с пол. Ю.Чайникова. – М. : Магистр, 2009. – 575 с.
3. Хейфец Б. А. Корпоративная интеграция. Альтернатива для постсоветского пространства / Б. А. Хейфец, А. М. Либман. – М. : ЛКИ, 2008. – 162 с.
4. Bako Z. Międzynarodowe Stosunki Gospodarcze / Z. Bako, J. Biskup [i drugi] ; pod redakcją A. Budnikowskiego, E. Kaweckiej-Wyrzykowskiej. – Warszawa : Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 1997. – 324 s.
5. Balassa B. The theory of Economic Integration / B. Balassa. – Homewood, Illinois : Richard D. Irvin, 1961. – 304 p.
6. Economic Integration. Theoretical Assumptions and Consequences of European Integration / By Rolf Sannwald. – Princeton ; N. J. : Princeton Univ. Pr., 1959. – 260 p.

7. Flejterski S. *Economia Globalna. Synteza* / S. Flejterski, P. T. Wahl. – Warszawa : Difin, 2003. – 291 s.
8. *International Economic Integration* / F. P. Land and R. Ohr (eds). – Heidelberg : Physica-Verlag, 1995. – 264 p.
9. Jager H. *Introduction to International Economics. Second Edition* / H. Jager, C. Jepma. – London : Palgrave Macmillan, 2011. – 424 p.
10. Robson P. *The Economics of International Integration* / P. Robson // Published by Routledge. – London, 1987.
11. Ropke W. *Integration und Desintegration der Internationalen Wirtschaft* / W. Ropke // *Wirtschaftsfragen der freien Welt* / hrsg. von E. v. Beckerath et al. – Frankfurt, 1957. – 500 s.
12. Schmidt S. K. *Liberalisierung in Europa. Die Rolle der Europäischen Kommission* / S. K. Schmidt. – Frankfurt am Main : Campus Verlag, 1998. – 403 s..
13. Streeten P. *Economic Integration. Aspects and Problems. Second Revised and Enlarged Edition* / P. Streeten. – Leyden, 1964.
14. *The European Union. Handbook 1996* / edition by Jackie Gower. – Chicago : Fitzroy Dearborn, 2002. – 449 p.
15. Thompson H. *International Economics. Global Markets and Competition. 3rd Edition* / H. Thompson // World Scientific. – New Jersey, 2011. – 452 p.
16. Viner J. *The Customs Union Issue* / J. Viner. – New York : The Carnegie Endowment for International Peace, 1950. – 221 p.

Филипенко Антон, Филипенко Валентина. Теория международной экономической интеграции. В статье анализируются международные интеграционные процессы на четырёх уровнях: глобальном, георегиональном, национальном и на уровне фирмы. Обоснована взаимозависимость между процессами глобализации и глобальной интеграцией. Исследована деятельность многонациональных компаний, которые усиливают интеграционные процессы. Региональная международная экономическая интеграция рассматривается в рамках трёх основных научных школ современной экономической мысли (рыночной, рыночно-институциональной и структуралистской) и альтернативных концепций. Региональная экономическая интеграция проанализирована на основе использования двух методов – институционального и функционального. Доказано, что теоретические подходы к развитию интеграционных процессов приобретают особую актуальность.

Ключевые слова: глобальная (планетарная) интеграция, национальная экономическая интеграция, интеграция на уровне фирмы, положительная и отрицательная интеграция, рыночная и рыночно-институциональная, структурная (структуралистская) школа, институциональный и функциональный методы.

Filipenko Anton, Filipenko Valentyna. The Theory of International Economic Integration. This paper analyzes the international integration processes at four levels: global, geo regional, national and at the firm level. The relationship between globalization and global integration have been proved. There were studied the activity of transnational companies which enhance the integration processes. Regional international economic integration is considered in the framework of three major scientific schools of modern economic thought (market, market-institutional and structuralistic), as well as some alternative concepts were studied. Regional economic integration was analyzed on the basis of two methods: institutional and functional. It was proved that the theoretical approaches to the development of integration processes are particularly relevant.

Key words: global (planetary) integration, national economic integration, integration at the firm level, the positive and negative integration, market, market-institutional, structural (structuralistic) school, institutional and functional method.

Стаття надійшла до редколегії
12.09.2013 р.

УДК 321

Andrzej Wawryniuk

Delimitacja i demarkacja polsko-ukraińskiej granicy w latach 1944–1948

W oparciu o dokumenty archiwalne Archiwum Akt Nowych, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Centralnego Archiwum Wojskowego, Narodowego Archiwum Cyfrowego, Archiwum państwowego w Lublinie, Archiwum Państwowego w Przemyślu, Archiwum Państwowego w Rzeszowie oraz Archiwum Państwowego w Lublinie Oddział w Chełmie dokonano oceny strony formalnej oraz stanu faktycznego delimitacji granicy wschodniej

© Wawryniuk A., 2013